

DIMENSIUNEA CULTURAL - RELIGIOASĂ A ALIMENTAȚIEI ÎN MOLDOVA ȘI ȚARA ROMÂNEASCĂ (SECOLELE XVI-XVIII)

Olivia SENCIUC - BORCEA

Fapt de la sine știut, hrana îndeplinește, înainte de toate, o funcție biologică, supraviețuirea individului uman fiind imposibilă fără ea. „A mânca” înseamnă, totuși, mult mai mult decât atât. La fel de bine se cunoaște că, încă din cele mai îndepărtate timpuri, oamenii nu au consumat, fără discernământ, ceea ce le-a oferit natura, cu unicul scop de a-și potoli foamea. Ei au făcut alegeri, au supus transformării produsele naturale, au stabilit norme și au acordat anumite semnificații hranei, adică au manifestat un anumit comportament față de aceasta, comportament dictat de o concepție proprie despre organizarea lumii, ceea ce a conferit actului nutrițional dimensiunea sa culturală. Astfel, „a mânca” nu rămâne numai o simplă necesitate, repetată mecanic zi de zi, ci este, de asemenea, o știință¹. Știința de a alege alimentele, de a le combina, folosind moduri de preparare adecvate obținerii unor feluri de mâncare cu anumite culori, arome și texturi, de a stabili ritmul și compoziția meselor, de a reuni convivii ori de a reglementa modul în care se mănâncă, o știință care s-a dezvoltat, s-a modificat, s-a perfecționat, s-a diversificat, transmițându-se în timp de la o generație la alta².

Actul alimentar reprezintă, deci, un important reper pentru cunoașterea și înțelegerea vieții, în ansamblul ei, atât a unor indivizi, cât și a unor întregi societăți umane. Inconștient, atunci când mâncăm, fiecare dintre noi oferim celorlalți o imagine despre propria noastră persoană, despre personalitatea pe care o avem și despre raporturile noastre cu lumea înconjurătoare³. Pe de altă parte, „a mânca” pune în

¹ Florent Quellier, *La Table des Français. Une histoire culturelle (XVe – début XIXe siècle)*, Presses Universitaires de Rennes, 2007, p. 11.

² *Dicționar de etnologie și antropologie*, volum coordonat de Pierre Bonte și Michel Izard, Iași, 1999, p. 120-121.

³ Florent Quellier, *op. cit.*, p. 11.

valoare fațete ale identității și alterității diferitelor grupuri și comunități umane⁴. Cu alte cuvinte, modul în care mănâncă oamenii ar putea fi considerat un gen de limbaj codificat, prin care aceștia își transmit sentimente, opțiuni și dorințe și care evidențiază concepțiile lor despre organizarea lumii în care trăiesc, dar și a lumii „de dincolo”⁵.

A împărți hrana cu ceilalți la aceeași masă este semnul vizibil al nevoii de socializare, al dorinței omenești de a comunica permanent cu semenii și de a stabili legături cât mai trainice cu aceștia. Masa în comun presupune formarea unor deprinderi și respectarea de bună voie a unui anumit tip de comportament, care garantează acceptarea în comunitate. Altfel spus, mâncând împreună, oamenii învață să trăiască împreună⁶. În altă ordine de idei, a mânca împreună evidențiază asemănările și, în același timp, face distincție între oameni⁷. Masa în comun este imaginea fidelă a societății dispusă ierarhic, a legăturilor existente între membrii ei, exprimând raporturile de putere manifestate aici.

Odată cu trecerea vremii, alimentația proprie diverselor comunități umane, cu tot ceea ce implică ea, s-a găsit sub influența a numeroși factori de ordin natural, economic, dar și a unora care țin, mai curând, de latura spirituală a vieții, printre cei mai importanți dintre aceștia numărându-se factorul religios. Este ceea ce ne propunem să evidențiem în rândurile care urmează. Credem, totodată, că este important să menționăm că alegerea perioadei dintre secolele XVI – XVIII ne-a fost dictată tocmai de posibilitatea de a identifica sursele necesare unei astfel de cercetări.

Având în vedere strict spațiul european, trebuie să subliniem faptul că, aici, Creștinismul și Biserica au impus o serie de norme, valabile până în zilele noastre, care s-au constituit într-un adevărat cod creștin al alimentației, a cărui esență se regăsește în Vechiul și Noul Testament. Plecând de la modelele biblice, în Evul Mediu ca și în epoca următoare, o caracteristică a vieții credinciosului fervent a constat în alternanța între perioadele în care el era liber să mănânce orice și altele de purificare trupească și spirituală, care presupuneau inclusiv interdicții

⁴ Ofelia Văduva, *Pași spre sacru. Din etnologia alimentației românești*, București, 1996, p. 7.

⁵ *Ibidem*, p. 26.

⁶ Claude Rivière, *Les rites profanes*, Paris, 1995, p. 205.

⁷ Bruno Laurioux, *Manger au Moyen Âge. Pratiques et discours alimentaires en Europe au XIVe et XVe siècles*, Hachette Littératures, 2002, p. 185.

alimentare. Numeroase exemple despre postul practicat de diferite personaje în diverse ocazii se regăsesc în Cărțile Sfinte ale Vechiului Testament – să amintim numai de postul de 40 de zile pe care l-a ținut Moise pe Muntele Sinai înainte de a primi tablele Legii (*Ieșirea*: 34.28) – dar și în textul Noului Testament, Iisus Hristos însuși practicându-l (*Evanghelia după Matei*: 4.2; *Evanghelia după Luca*: 4.1-3) și propovăduindu-l ca un mijloc de a înfrunta ispitele diavolului (*Evanghelia după Matei*: 17.21). Totodată, anumite alimente au dobândit în creștinism o încărcătură simbolică aparte. Cina cea de Taină constituie modelul exemplar, prilej cu care pâinea și vinul au devenit prin consacrarea înfăptuită de Iisus simboluri ale trupului și sângelui său. Consumându-le în circumstanțe speciale, credincioșii își reafirmă apartenența la trupul Bisericii și unirea cu Dumnezeu.

Descifrarea sensurilor unui anumit comportament uman față de hrană în situații aparte și a semnificațiilor acordate anumitor alimente, constituie, în fapt, o cale de a înțelege la un nivel superior genul raporturilor dintre membrii unei comunități, a legăturilor acestora cu divinitatea și cu rudele ori apropiatii trecuți în lumea de dincolo, ceea ce reflectă o anumită concepție despre organizarea lumii. Izvoarele de la noi, deși foarte puține comparativ cu cele existente în Occident, fac cât de cât posibilă conturarea unei astfel de imagini. Să menționăm că în sprijinul unui asemenea demers vin și rezultatele cercetărilor întreprinse de etnologi, care completează munca istoricilor, îmbogățind și clarificând concluziile acestora, cu o singură rezervă însă. Se impune ca istoricul să țină seama, în permanență, că societățile umane evoluează continuu, ceea ce, fără îndoială, face ca faptul sesizat de etnolog în zilele noastre să nu mai fie perfect identic cu o situație descoperită de istoric în trecut. Prin urmare, concluzia istoricului rămâne, mai curând, o ipoteză de lucru, cea mai plauzibilă dintre toate, totuși nu o certitudine, atât timp cât este imposibil ca ea să mai fie verificată în totalitate.

Sursele atestă, la fel ca și în restul Europei, spiritul profund religios al locuitorilor Moldovei și Țării Românești din secolele XVI-XVIII, multe dintre acțiunile întreprinse de ei înscriindu-se sub semnul sacralului. Urmând învățăturile Sfintei Scripturi, Neagoe Basarab a înzestrat mănăstiri, pentru că a avut convingerea că „se cade nouă a socoti acestea de aici că sunt pentru puțină vreme și trecătoare”⁸.

⁸ DRH, B, Țara Românească, vol. II (1501-1525), volum îngrijit de Ștefan Ștefănescu și Olimpia Diaconescu, București, 1972, doc. 173, p. 331-334.

Totodată, pildă i-au fost și faptele domnilor anteriori, „care bine au întocmit cele pământești și acestea petrecându-le cu bine cu aceste pământești au dobândit bunătățile cerești și pe acestea le-au moștenit, iar pe cele pământești pământului le-au lăsat”⁹. Cum dorința arzătoare a fiecărui creștin era ca, odată ridicat la Ceruri, să stea, ca și Fiul, de-a dreapta Tatălui, partea dreaptă fiind cea a Dumnezeirii, calea sigură spre mântuire (*Psalmi*: 19.6; 59.5; 97.2; 107.6; 108.30; 117.16), Mihnea voievod a căutat, după propriile spuse, prin daniile sale și prin rugăciuni „să ne învrednicim de șederea la dreapta, pe care toți vrem să o dobândim”¹⁰. Din multe documente transpare o dorință anume a celor care le-au emis: ca atât timp cât sunt încă în viață să aibă loc în zilele de sărbătoare slujbă „cu colivă și băutură”, iar după moarte, așa cum se menționează într-un act al lui Moise voievod, întocmit la 1 iunie 1529, la București, o dată pe an să „se facă masă ctitorească și să se împartă săracilor să mănânce, după puterea sfintei mănăstiri”¹¹.

În semn de ofrandă adusă divinității, în scopul captării bunăvoinței acesteia, era datina ca la mănăstiri să se pregătească praznice în ziua de hram, prilej cu care erau pomenite nu numai sufletele ctitorilor, ci erau cinși și sfinții patroni ai așezămintelor în cauză. În 1517, când „s-au înnoit biserica cea veche” a mănăstirii Cozia, cu cheltuiala lui Neagoe Basarab s-a făcut „vecernie cu colivă în lauda Preacuratei Născătoare de Dumnezeu, din care luară toți oamenii, după obicei”¹². Nicolae vodă Mavrocordat, în al cincilea an al domniei sale, „săvârșindu-se mănăstirea mării sale de la Văcărești [...] praznic mare au făcut domnul în zioa de sfeta Troiță, ce iaste hramul mănăstirii. Și mergând cu toți arhieriei și egumenii și cu toți boiarii și neguțătorii și cu alt feliu de oameni din toată rânduiala, pre toți i-au ospătat, după cum se cade”¹³. Un act emis la București, în 17 iulie 1536, atestă faptul că Radu Paisie a miluit mănăstirea Snagov „ca să-i fie în ziua praznicului mertic de ceară,

⁹ *Ibidem*, doc. 153, p. 295-297 și doc. 173, p. 331-334.

¹⁰ *DRH*, B, Țara Românească, vol. VIII (1576-1580), volum întocmit de Damaschin Mioc și Ioana Constantinescu, București, 1996, doc. 145, p. 225-226.

¹¹ *DRH*, B, Țara Românească, vol. III (1526-1535), volum întocmit în cadrul Seminarului de Paleografie slavă, condus de Damaschin Mioc, București, 1975, doc. 80, p. 130-133.

¹² *Istoria Țării Românești 1290-1690. Letopiseșul Cantacuzinesc*, ediție critică întocmită de C. Grecescu și D. Simonescu, București, 1960, p. 37-38.

¹³ Radu Popescu vornicul, *Istoriile domnilor Țării Românești*, introducere și ediție critică întocmite de C. Grecescu, București, 1963, p. 260-261.

litre 300 și să aibă obroace de grâu 20, însă din jitnița domniei mele și pește 20 de crapi și o vacă și 6 oi și o litră de piper și o litră de tămâie” acestea toate „de trebuința sfântului loc, iar domniei mele și părintelui domniei mele de veșnică pomenire”¹⁴. Grâu, vin și miere au dăruit, pentru praznic „sfinteii mănăstiri Probota, unde este hramul sfântului ierarh și făcător de minuni Nicolae”, domnii Moldovei Bogdan Lăpușneanu¹⁵, Simion Movilă¹⁶ și Constantin Movilă¹⁷. În fiecare an, pe 12 decembrie, în ziua Sfântului Spiridon, se făcea praznic „cu masă și cu milă la săraci” în mănăstirea din Iași ce purta acest hram, după cum reiese din listele de cheltuieli, care s-au păstrat¹⁸.

Despre această datină a lăsat însemnări și Niccolo Barsi, impresionat de ospitalitatea moldovenilor, care – spunea el, referindu-se la hramurile bisericilor – „mai obișnuiesc de asemenea ca în timpul sărbătorilor, să așeze mese în jurul bisericii, și aici să dea de mâncare și de băut fără plată oricui, fie străin fie localnic”¹⁹.

Nu numai domnii, ci și oamenii simpli știau că în fața lui Dumnezeu nu vor fi judecați decât după păcatele săvârșite în viață și că sufletele lor își vor găsi odihna veșnică, doar dacă și după moartea lor vor

¹⁴ DRH, B, Țara Românească, vol. IV (1536-1550), volum întocmit în cadrul Seminarului de Paleografie Slavă condus de Damaschin Mioc, București, 1981, doc. 25, p. 35-36.

¹⁵ DIR, A, Moldova, veacul XVI, vol. II (1551-1570), comitetul de redacție: Ion Ionașcu, L. Lăzărescu-Ionescu, Barbu Câmpina, Eugen Stănescu, D. Prodan, Mihail Roller redactor responsabil, București, 1951, doc. 189, p. 181.

¹⁶ *Ibidem*, A, Moldova, veacul XVII, vol. II (1606-1610), comitetul de redacție: Ion Ionașcu, L. Lăzărescu-Ionescu, Barbu Câmpina, Eugen Stănescu, D. Prodan, Mihail Roller redactor responsabil, București, 1953, doc. 77, p. 70.

¹⁷ *Ibidem*, doc. 242, p. 184.

¹⁸ Vezi: Ioan Caproșu, *Documente privitoare la istoria ora ului Iași*, vol. VI, Acte interne (1756-1770), Iași, 2004, doc. 368, p. 315-318; *ibidem*, vol. VII, Acte interne (1771-1780), Iași, 2005, doc. 28, p. 21-25; doc. 59, p. 48-55; doc. 95, p. 82-89; doc. 131, p. 142-152; doc. 182, p. 196-210; doc. 139, p. 291-306; doc. 323, p. 425-439; doc. 384, p. 499-514; doc. 448, p. 583-597; *ibidem*, vol. VIII, Acte interne (1781-1790), Iași, 2006, doc. 69, p. 96-102; doc. 194, p. 252-262; *ibidem*, vol. IX, Acte interne (1791-1795), Iași, 2007, doc. 4, p. 5-10; doc. 40, p. 39-43; doc. 234, p. 212-217; doc. 349, p. 329-334; *ibidem*, vol. X, Acte interne (1796-1800), Iași, 2007, doc. 71, p. 67-73; doc. 149, p. 138-141; doc. 224, p. 208-212; doc. 287, p. 260-264; doc. 389, p. 355-357 (în continuare: Ioan Caproșu, *Documente Iași*).

¹⁹ *Călători străini despre Țările Române*, vol. II, volum îngrijit de Maria Holban (redactor responsabil), M. M. Alexandrescu Dersca-Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, 1970, p. 76 (în continuare: *Călători străini*, II).

fi alții care vor căuta de ele. De aceea Irina, „care au fost jupâneasă Dragului portariului Robului” a vândut moșia dată de zestre fiicei sale Velica, pentru că „ia au lăsat cu mare blestem la moartea ei, să o vându să o pomenem șă să o comondăm până la un an șă doi”²⁰. Un anume Cernica i-a dat lui Stoica pământul său ca „să-l miluiască și să-i facă toate pomenile la moartea lui”²¹. Drăguica, soția lui Teodor Burduja, i-a lăsat partea ei de moșie lui Ionașcu Hociung, deoarece el s-a obligat, după cum sunt consemnate în act spusele femeii, „să dea pentru mine două sărindari pentru liturghii, și o vacă, și cinci saci cu făină, și 30 vedre de mied, și 4 ocale de ceară pentru lumânări și să-mi citscă cele 4 Evanghelii și slujba de înmormântare”²². „Sufletul meu îl spânzur de sufletul Zmaragdii” stă scris în diata Bălașei, soția lui Iorga medelnicer, fiica sa fiind prevenită că, dacă nu va face pomenirile mamei, va fi lăsată „să de samă înaintea lui Dumnezeu”²³. Dincolo de faptul că erau obligați material, urmașii aveau deci, înainte de orice, obligația morală de a nu lăsa ca amintirea celui răposat să se piardă în uitare, prin organizarea, la intervale de timp bine stabilite, a praznicelor, ceremonii de comemorare, unde masa pentru pomenirea sufletului acestuia constituia elementul central.

Descrieri destul de detaliate ale unor astfel de evenimente ne-au parvenit prin intermediul relatărilor de călătorie lăsate de străinii ajunși de-a lungul vremii pe meleagurile noastre. Paul de Alep, în peregrinările sale prin Țara Românească alături de patriarhul Macarie al Antiohiei, a fost martor la două ceremonii de înhumare: cea a doamnei Bălașa, soția lui Constantin Șerban vodă și o alta a unui mare boier. De la el aflăm că, după ce soția domnului a fost îngropată, „s-a dat un mare praznic celor de față mari și mici și [...] s-au împărțit săracilor și lucrătorilor care erau de față mai bine de zece pâini bune, tuturor săracilor pâine bună și blide cu mâncare și pahare cu vin”, repetându-se aceeași rânduială și după nouă

²⁰ *DIR*, B, Țara Românească, veacul XVI, vol. IV (1571-1580), comitetul de redacție: Ion Ionașcu, L. Lăzărescu-Ionescu, Barbu Cămpina, Eugen Stănescu, D. Prodan, Mihail Roller redactor responsabil, București, 1952, doc. 306, p. 302-303.

²¹ *Ibidem*, XVI/VI (1591-1600), București, 1953, doc.101, p. 88-90.

²² *DRH*, A, Moldova, vol. XXVIII (1645-1646), volum întocmit de Petronel Zahariuc, Marius Chelcu, Silviu Văcaru, Cătălina Chelcu, București, 2006, doc. 205, p. 162.

²³ Ioan Caproșu, *Documente Iași*, vol. IX, doc. 314, p. 293-295.

zile²⁴. Lucrurile s-au desfășurat în chip asemănător și în cazul boierului. Rudele i-au „făcut un praznic strălucit, pentru care au tăiat patru boi și cincizeci de oi [și] s-au copt pâini nenumărate”, praznic la care s-a adunat „lumea din satele vecine”, așa cum era obiceiul locurilor, spune Paul de Alep. „Pe mesele care ajungeau din mijlocul casei până afară în curte [...] au așezat pâinea în jimble mari întregi și pe fiecare jimblă au pus o bucată de carne” și s-au mai dat fiecărui mesean „trei pahare cu vin”. Înaintea ospățului, patriarhul a rostit rugăciuni și a tămâiat masa, binecuvântând-o, pomenindu-l pe răposat, iar la sfârșitul ei „s-au făcut din nou rugăciuni, potrivit datinei” și nici unul dintre cei prezenți nu a plecat înainte de a se ruga pentru iertarea celui mort. Paul de Alep găsea demn de laudă că și cei săraci respectau întocmai obiceiul și-l duceau la groapă pe cel dispărut „cu colivă și pâine”, pe care apoi „le împart celor de față ca să se roage pentru iertarea lui”²⁵.

Niccolo Barsi, care călătorise anterior lui Paul de Alep prin Moldova, a reținut, de asemenea, că după îngropare, acasă la cel decedat „se face [...] praznic cu bărbați și femei, cu bogați și săraci, cu oameni de toate neamurile, și cheamă pe preot să blagoslovească masa”²⁶. Anton Maria del Chiaro, care în 1716, când a încetat din viață cea de-a doua soție a lui Nicolae Alexandru Mavrocordat, doamna Profira, se afla la București a consemnat și el în scrierile sale informații despre obiceiurile de înmormântare la români. El menționează că participanții la tristul eveniment, „după ce s-a sfârșit înmormântarea, se întorc acasă unde își petrec timpul ospătând pe toate rudele și prietenii pentru a se mângâia unul pe altul” și tot aici „se împart bogate pomeni pentru sufletul mortului”²⁷. La aceleași obiceiuri face referire și Erasmus Heinrich Schneider von Weismantel, care a trecut prin Moldova cu câțiva ani mai

²⁴ *Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, partea I Paul de Alep îngrijită de M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, partea a II-a Evlia Celebi îngrijită de Mustafa Ali Mehmet, București, 1976, p. 174 (în continuare: *Călători străini*, VI). Emilia Cioran, *Călătoriile Patriarhului Macarie de Antiochia în Țările Române 1653-1658*, tesă pentru Licență în Istorie, București, 1900, p. 152.

²⁵ *Călători străini*, VI, p. 208-209; Emilia Cioran, *op. cit.*, p. 190-191.

²⁶ *Călători străini despre Țările Române*, vol. V, volum îngrijit de Maria Holban (redactor responsabil), M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, 1973, p. 77 (în continuare: *Călători străini*, V).

²⁷ *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, volum îngrijit de Maria Holban (redactor responsabil), M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, 1983, p. 384 (în continuare: *Călători străini*, VIII).

devreme. Potrivit lui, „pentru hrana sufletului răposat se face la îngropare un ospăț strălucit, chiar dacă ar costa jertfa ultimei vaci rămase, și se dă de pomană mâncare săracilor și toate acestea sunt închinare binelui și hranei mortului”²⁸.

Pomenirile acestea se repetau la intervale precise de timp, „zilele hotărâte” fiind „a treia, a noua, a patruzecă, apoi luna a treia, a șasea și a noua și un an după moarte”²⁹. După observațiile lui Anton Maria del Chiaro, cu prilejul respectiv cei din familia celui decedat duceau la biserică „un colac mare” și <<o farfurie mare cu grâu fiert în apă din care [...] fiecare ia câte o lingură, spunând [...] „Dumnezeu să le ierte sufletul”>>, iar celor săraci li se dădeau „o pâine albă în chip de colac, o căniță cu vin, câte ceva de mâncare cu pâine”³⁰.

Toate acțiunile întreprinse atunci când survine decesul unui individ, pe de o parte, pentru cei vii, pe de altă parte, pentru cel răposat, converg către restabilirea echilibrului afectiv al celor implicați direct și, deopotrivă, către restabilirea echilibrului în cadrul comunității din care acesta făcea parte, iar dăruirea și consumarea în comun a hranei are o însemnătate specială. Din exemplele de mai sus se poate deduce la fel că, la praznice, în jurul mesei se reunea întreaga comunitate, bărbați și femei, bogați și săraci, „oameni de toate neamurile”, fără nici o deosebire, alături de rudele și cunoștințele apropiate ale celui trecut în lumea umbrelor. Masa se desfășura într-o atmosferă de solemnitate deplină, de sacralitate, prezența preotului care binecuvânta bucatele și care se ruga,

²⁸ *Ibidem*, p. 363.

²⁹ *Ibidem*, p. 384; vezi: DRH, A, Moldova, XXVIII, doc. 222, p. 173-175. Tăutul logofăt a primit o parte din ocina nepotului său Isac, ca „să-i facă pomenirea la înmormântare și de trei zile și de nouă zile și de 20 de zile și de 40 de zile și jumătate de an și pe an să-l pomenească”; Ioan Caproșu, *Documente Iași*, vol. VII, Acte interne (1771-1780), Iași, 2005, doc. 276, p. 375-377. Din respectiva listă de cheltuieli reiese că Ilincăi Bosâiasa jitnicereasa, clucerul Ștefan Năstase i-a purtat „grijile”, adică i-a făcut pomenire la îngropare, la trei, la nouă, la douăzeci și una, la patruzeci de zile, la jumătate și la un an. „Grijile” sunt aceste pomeniri făcute la intervale precise de timp, obligatorii pentru că se crede că altfel mortul „stă cu țărâna în gură”; vezi S. Fl. Marian, *Înmormântarea la români. Studiu etnografic*, București, 1892, p. 370; Elena Niculiță-Voronca, *Datinele și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, I, ediție îngrijită și introducere de Iordan Datcu, București, 1998, p. 280.

³⁰ *Călători străini*, VIII, p. 384-385; Anton Maria del Chiaro Fiorentino, *Revoluțiile Valahiei*, (după textul reeditat de N. Iorga), în românește de S. Cris-Cristian, cu o introducere de N. Iorga, Iași, 1929, p. 47-48 (în continuare: Anton Maria del Chiaro, *Revoluțiile Valahiei*).

alături de ceilalți meseni, pentru iertarea sufletului celui mort, fiind indispensabilă. Cei de față se ospătau pentru „a se mângâia unul pe altul”. Era o formă de manifestare a solidarității, de compasiune față de rudele greu încercate și de ușurare sufletească. Faptul că toți mâncau împreună din alimentele puse pe masă ca să-l pomenească pe dispărut întărea legătura existentă între ei în calitatea lor de creștini și tot astfel se încerca realizarea unei comunicări cu divinitatea și cu lumea de dincolo. „Închinată binelui și hranei mortului”, alimentele aveau mai mult decât valoare nutritivă, ele dobândind proprietățile unei ofrande menite să facă mai ușoară călătoria pe celălalt tărâm a sufletului desprins de trup. De nelipsit erau pâinea, în formă de colac, coliva, din care era obligatoriu să ia toți, invocând iertarea sufletelor morților, și vinul, alimente cu o semnificație aparte în creștinism, ingerarea lor, mai ales în această circumstanță, putând însemna că oamenii credeau în existența unei vieți după moarte. După modelul Cinei cea de Taină, pâinea și vinul sunt expresii ale păstrării intacte a amintirii celui răposat.

Suntem îndreptățiți să considerăm valabilă această ipoteză, cu atât mai mult cu cât, comparând mărturiile relevate de izvoarele istorice cu informațiile de teren culese de folcloriști în perioada actuală, observăm că obiceiurile specifice secolelor XVI-XVIII s-au păstrat, în linii generale, aceleași. În urma interpretării datelor, etnologii au pus în evidență un anumit mod de gândire al oamenilor, care le determină comportamentul în respectivele situații. De aici deducem că menținerea obiceiurilor presupune și menținerea vechilor credințe, în esență nealterate, în ciuda influențelor manifestate de permanentele modificări ale contextului istoric.

Putem bănuși că, la fel ca și astăzi, în intervalul dintre secolele amintite, chiar dacă oamenii nu conștientizau explicit acest lucru, gestul oferirii colacilor la înmormântare avea la bază aceeași credință a renașterii prin moarte, a continuării existenței sub o altă formă prin reintegrarea omului în natură, a triumfului vieții asupra morții³¹. Colacii pentru biserică și cei de împărțit părtaşilor la eveniment nu mai erau simple alimente, ci dobândeau o puternică încărcătură simbolică, decurgând tocmai din această credință a existenței unor legături între viață și moarte, între om și divinitate, între lumea „de aici” și lumea „de dincolo”³². La rândul ei, coliva – aliment a cărui absență este de

³¹ Ofelia Văduva, *op. cit.*, p. 72-74.

³² *Ibidem*, p. 73.

neconceput în desfășurarea ceremoniei funerare ori a celor de comemorare și din care încă se spune că „e bine să mănânci măcar un pic”³³ – concentrează aceeași idee a unei posibile continuări a vieții dincolo de moarte, subliniind trainicele legături existente între cei vii și, deopotrivă, între aceștia și morții lor, legături care au forța de a transcende moartea³⁴. Încă și astăzi, în multe regiuni ale țării, coliva înseamnă păcatele mortului, pe care le iau asupra lor cei care mănâncă din ea, fiind de datoria lor a se ruga pentru iertarea acestora și un mare păcat încălcarea obiceiului³⁵.

Să mai amintim că atât colacii, cât și coliva sunt preparate din grâu, plantă ce simbolizează din vechime renașterea și nemurirea, cu care în Biblie este comparată viața și moartea omului cu posibila lui reînviere: „Adevărat, adevărat zic vouă că dacă grăunțele de grâu, când cade în pământ, nu va muri, rămâne singur; iar dacă va muri, aduce multă roadă” (*Evanghelia după Ioan*, 12.24). Prin analogie cu viața omului, ciclul plantei, de la sămânța semănată la sămânța recoltată, este lumea de aici, a spiritului grâului viu, iar ciclul seminței, de la recoltatul acesteia la semănat, este lumea de dincolo, a grâului mort. Sămânța recoltată reprezintă un mort vegetal care, după ce este înmormântat, se întoarce din nou la viață³⁶. În plus, părerea noastră pare să se confirme, dacă luăm în considerare și însemnările lui Marco Bandini, deși el socotea basm și demn de râs că moldovenii aveau convingerea că „în Joia Mare, sufletele morților, ale părinților, străbunilor și străbunelor obișnuiesc să se reîntoarcă la ai lor pentru hrană, din care cauză în zori de zi, tatăl familiei sau mama familiei fac un foc înaintea ușii casei sale, așază lângă foc un scăunel acoperit cu o pânză curată, pune pe el pâine cu mâncare și băutură pentru ca părinții, străbunii și străbunele să-și întremeze sufletul”³⁷.

Salvarea sufletului și dobândirea vieții veșnice depindea totuși, în primul rând, de felul în care creștinul însuși știa să trăiască, iar respectarea posturilor era una dintre cele mai importante îndatoriri ale

³³ Artur Gorovei, *Credinți și superstiții ale poporului român*, București, 1915, p. 72.

³⁴ Ofelia Văduva, *op. cit.*, p. 82.

³⁵ S. Fl. Marian, *op. cit.*, p. 162-163; Ofelia Văduva, *op. cit.*, p. 84.

³⁶ Lurkher Manfred, *Divinități și simboluri vechi egiptene. Dicționar*, apud Ion Ghinoiu, *Studiu introductiv, în Sărbători și obiceiuri. Răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic Român*, vol. IV, Moldova, București, 2004, p. XIV.

³⁷ *Călători străini*, V, p. 343.

sale. În mai toate religiile lumii identificăm această practică, postul constând în abținerea, totală sau parțială, pe o perioadă mai scurtă ori mai îndelungată de timp, de la anumite alimente. Creștinismul i-a acordat o însemnătate specială, de natură morală, considerându-l ca fiind o formă de a-l slăvi pe Dumnezeu, prin înfrânarea voită a patimilor și poftelor trușesti³⁸.

Se pare că, la începuturile epocii creștine, postul era mai curând un act de pietate personală, dar, cu trecerea vremii, Biserica a instituit o serie de reguli, care s-au fixat definitiv și s-au uniformizat în secolele VIII-IX³⁹. De atunci, creștinii ortodocși au obiceiul de a ține pe an patru posturi mari, înainte de Paști și de Crăciun, precum și înainte de sărbătoarea Sfinților Apostoli Petru și Pavel și de cea a Adormirii Maicii Domnului⁴⁰, la care se adaugă postul din zilele de miercuri și de vineri, acestea fiind cele mai importante. Același lucru l-a observat și Anton Maria del Chiaro, că valahii se rețin de la mâncărurile „cu sânge”, chiar și de la pește, miercurea și vinerea, că au patru posturi pe an: „Postul cel mare numit Păresime, care se ține 40 de zile”, „postul Sfântului Petru, care începe după duminica Sfintei Treimi și n-are zile fixe de calendar”, „al treilea e cel al Adormirii Prea Curatei și ține 14 zile”, „în sfârșit, al patrulea post e cel înaintea Crăciunului, de 40 de zile” și, de asemenea, că „înaintea grijaniei ortodoxul ține post câteva zile, abținându-se dela vin, mâncăruri de pește și cu untdelemn”⁴¹. Demnă de luat în seamă este precizarea pe care o face Dimitrie Cantemir, că ar fi și „unii care, stăpâniți de prea mare superstiție, nu se hrănesc cu carne nici luna”⁴². Dintr-o *Descriere „curioasă” a Moldovei și Țării Românești*, de la sfârșit de secol XVII, reiese că românii „păzesc tot felul de sărbători și mai ales trei posturi care țin aproape două treimi din an. Ei păzesc cu strășnicie aceste posturi, mănâncă numai usturoi, ceapă și lucruri de acestea pe

³⁸ Ene Braniște, *Liturgica generală*, I, ediția a III-a, îngrijită de Eugen Drăgoi, Galați, 2002, p. 199.

³⁹ *Ibidem*, p. 200-201.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 204.

⁴¹ Anton Maria del Chiaro, *Revoluțiile Valahiei*, p. 55-56.

⁴² Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, traducere după originalul latin de Gh. Guțu, introducere de Maria Holban, comentariu istoric de N. Stoicescu, studiu cartografic de Vintilă Mihăilescu, indice de Ioana Constantinescu, cu o notă asupra ediției de D. M. Pippidi, București, 1973, p. 341 (în continuare: Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*).

lângă pâine goală, nu mănâncă nici brânză, nici ouă și cu atât mai puțin carne”⁴³.

Totuși, Anton Maria del Chiaro a remarcat, în cei șapte ani cât a stat în Valahia, că „unii români sunt stăpâniți de puțină pietate și încă și mai puțină cucernicie”, însă, cu toate acestea, „țin cu atâta strășnicie posturile lor, încât nu vor să audă nici măcar de scutirile canoanelor lor sfinte pentru prilejuri de boală sau de vreo altă nevoie...”⁴⁴. Era cam aceeași situație pe care o constataseră, anterior, Franco Sivori și Marco Bandini. De la primul aflăm că muntenii „nu se îngrijesc prea mult de conștiința lor, deoarece trăiesc mai curând după legea firii decât după religie”, fiindcă nu ar fi „cine să-i învețe cum trebuie să trăiască creștinește”, dar cu toate acestea, „sunt foarte grijulii cu posturile mici și mari, astfel că s-ar lăsa mai bine să moară decât să calce o zi de post, chiar dacă ar fi siliți la acest lucru și de foame, și de boli necruțătoare”⁴⁵. La rândul său, Marco Bandini era surprins că „moldovenii [...] cred că este mai mic păcatul să furi și să ucizi un om, decât să mănânci carne în zilele oprite” și că „nu îngăduie nici femeilor însărcinate și nici bolnavilor pe moarte să consume carne sau lapte, fie chiar ca doctorie”⁴⁶.

Erasmus Heinrich Schneider von Weismantel a sesizat și el, în Moldova, că noțiunile de creștinism ale oamenilor de rând, dar chiar și ale celor mai înstăriți sau ale preoților erau extrem de sumare, că nu știau mai deloc despre Biblie ori Noul Testament și nu înțelegeau mesajul slujbelor religioase, „totuși, ca să arate că sunt creștini adevărați și că pe deasupra ei mai aparțin singurei religii adevărate, ei se fălesc cu postul și în fapt și postesc foarte mult și aspru, și mănâncă în aceste zile totul gătit numai cu untdelemn. [...] Postesc îndeobște miercurea și vinerea. Iar cei ce țin tipicul de altădată mai postesc și luna și mănâncă sâmbăta carne”⁴⁷. Se postea înainte de Crăciun și de Sfinții Petru și Pavel, cele care o făceau cu strictețe fiind femeile, care „măcar că aproape nu știu nimic despre cuvântul lui Dumnezeu, țin totuși morțiș la post și la

⁴³ *Călători străini*, VIII, p. 634.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 375; Anton Maria del Chiaro, *Revoluțiile Valahiei*, p. 17.

⁴⁵ *Călători străini despre Țările Române*, vol. III, volum îngrijit de Maria Holban (redactor responsabil), M. M. Alexandrescu Dersca-Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, 1971, p. 18 (în continuare: *Călători străini*, III).

⁴⁶ *Călători străini*, V, p. 344-345.

⁴⁷ *Călători străini*, VIII, p. 352-353.

ceremoniile lor, deși ele se duc puțin, și multe din ele chiar deloc, la biserică”⁴⁸.

Că obiceiurile erau păzite cu strășnicie o dovedește faptul că și Niccolo Barsi, care trecuse prin Moldova cu mai bine de cincizeci de ani mai devreme decât von Weismantel, a observat, de asemenea, că oamenii „de Paște iau puțină anafură și cei ce iau această anafură au postit postul de patruzeci de zile mai înainte, în care timp nu mănâncă altceva decât pâine și legume, fără untdelemn; nu mănâncă nici pește, ci numai icre și spun că morunul și icrele nu sunt pește. Mănâncă sâmbăta carne după obiceiul grecesc și în vinerea de după Paște și urmează astfel timp de câteva săptămâni, dar apoi postesc și vinerea și nu mănâncă decât pește”⁴⁹. Paul de Alep, însă, trebuie să fi fost martor la întâmplări pe care el, ca om al Bisericii, nu le-a putut tolera, dacă a consemnat în scrierile sale cu deosebită severitate că în Moldova „postul cel mare e tare păzit de Curte și de clasele de sus; dar poporul de jos nu păzesce nici un post, nu face nici o rugăciune peste tot nu pare a se ține de vreo religie”, spre deosebire de Țara Românească, unde „religiozitatea locuitorilor, moderațiunea lor și buna purtare sunt extreme”⁵⁰.

Cu adevărat, faptul că domnii și boierii respectau perioadele de post și se abțineau de la consumarea alimentelor prohibite este dovedit și de altfel de surse decât însemnările călătorilor străini. Dacă parcurgem listele de socoteli ale orașului Cluj, în care sunt înregistrate, cu întreruperi, cheltuielile făcute, între anii 1556 și 1665, cu achiziționarea alimentelor necesare pentru a-i ospăta pe solii veniți din Țările Române, constatăm cu ușurință că aceștia nu-l încălcau defel. Sunt dese mențiunile de genul: „în 14 și 16 octomvrie li se dă la dorință, mâncare de post fiind miercuri și vineri”⁵¹; „fiind miercuri le-am dat de post”⁵²; „postelnicului Bartomir, fiind vineri, mâncare de post”⁵³; „S-a întors banul Vasile, solul din Moldova cu 23 persoane [...]. Postesc cu toții. Le-am dat la prânz mâncare de post.”⁵⁴ ori se specifică pur și simplu „alimente de post”⁵⁵.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 353.

⁴⁹ *Călători străini*, V, p. 78-79.

⁵⁰ Emilia Cioran, *op. cit.*, p. 30-31.

⁵¹ Ștefan Meteș, *Domni și boieri din Țările Române în orașul Cluj și românii din Cluj*, Cluj, 1935, p. 7.

⁵² *Ibidem*, p. 44.

⁵³ *Ibidem*, p. 52.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 69.

⁵⁵ *Ibidem*, *passim*.

Cronica Ghiculeștilor îl prezintă pe Constantin vodă Mavrocordat ca pe un om de felul lui „iubitor de Dumnezeu, milostiv, drept și darnic”, care însă în timpul celei de-a treia domnii în Moldova „s-a arătat cu totul cucernic pentru cele dumnezeiești”, încât „mulți dintre marii boieri erau siliți să-i imite postul aspru pe care îl ținea mai cu seamă în timpul sfintelor posturi, când de dimineață până seara nu mânca absolut nimic și nu bea nici măcar cafea”⁵⁶.

Pe de altă parte, a nesocoti aceste rânduieli era ceva nefiresc pentru acele vremuri, motiv pentru care abaterile nu au fost trecute cu vederea. În *Descrierea Moldovei*, Dimitrie Cantemir vorbește despre „Ioan zis Armeanul, numit așa pentru că după obiceiul armenilor mânca carne în postul Sfinților Apostoli”⁵⁷, deopotrivă, Miron Costin spune despre Gaspar Grațiani că „acestu domnu, Gașpar vodă niceodată post n-au avut, ce pre ascunsu în tote posturile mânca carne”⁵⁸, iar Paul de Alep auzise că, în 1658, noul domn pus de turci, Mihnea al III-lea, a intrat în Târgoviște „în prima săptămână din post” și că „din cauza lipsei de hrană” pricinuită de război, el și restul trupelor sale „ar fi mâncat numai carne, neputând găsi nici pâine și nici țipenie de om care să le facă pâine”⁵⁹.

În mod deosebit, ne-a atras atenția scrisoarea pe care fiii răposatului domn Ștefan Cantacuzino, Radu și Constantin, i-au trimis-o din Viena, la 13 februarie 1728, Patriarhului Hrisant Notara⁶⁰. Cel care a scris-o mărturisește că „ne găsim cu oarecare slăbiciune trupească, pentru care suntem siliți, după sfatul medicilor [...], să călcăm adesea posturile lăsate din părinți”, motiv pentru care îi cere cu smerenie înaltului ierarh „să binevoiască milostiv și părintește a ni trimete binecuvântare și voie în

⁵⁶ *Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1695-1754*, text grecesc însoțit de traducerea românească cu prefață, introducere, glosar și indice, ediție îngrijită de Nestor Camariano și Ariadna Camariano-Cioran, București, 1965, p. 621.

⁵⁷ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, p. 139.

⁵⁸ Miron Costin, *Letopisețul țării Moldovei de la Aron vodă încoace*, în *Opere*, ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 72.

⁵⁹ *Călători străini*, VI, p. 252.

⁶⁰ Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XIV, *Documente grecești privitoare la istoria românilor*, publicate după originale, copiile Academiei Române și tipărituri de N. Iorga, partea a II-a 1716-1777, București, 1917, doc. DCCCCXXXIII, p. 959-962 (în continuare: *Documente Hurmuzaki*, XIV₂).

scris să putem mânca de fruct”, asigurându-l că „pentru a nu se face scandal, va rămâne ascuns ce ni vei trimite”⁶¹.

Analizând informațiile pe care le-am expus mai sus, ajungem la concluzia că în societatea românească din perioada secolelor XVI-XVIII, puterea tradiției populare se manifesta cu ceva mai multă intensitate, fiindcă este evident că oamenii posteau mai multe zile decât prevedea calendarul bisericesc. Posturile erau „lăsate din părinți”, iar cele care le păzeau cu rigurozitate erau tocmai femeile, cele care în toate societățile și în toate timpurile au fost păstrătoarele și cele care au perpetuat valorile familiale impuse de tradiție. Puternic era controlul moral al societății, mulți simțindu-se probabil obligați, mai curând din diferite considerente lumești, să urmeze exemplul unor instanțe superioare, ca în cazul marilor boieri ai lui Constantin Mavrocordat. Fiii lui Ștefan Cantacuzino par a se teme mai tare de un scandal public, decât de pedeapsa divină. Deși se angajează să țină secretă binecuvântarea pe care o cer, în scris, Patriarhului, aceasta are mai curând rostul a-i absolvi de păcat în fața lumii, decât în fața lui Dumnezeu. Ne întrebăm în ce măsură oamenii de atunci înțelegeau că postul nu se reduce numai la a renunța la anumite alimente, ci că această renunțare, din proprie voință, asociată cu rugăciunea și cu un comportament social adecvat, le înlesnea apropierea de Dumnezeu și salvarea sufletului.

În ciuda mărturiilor anterioare, dificil de criticat, ne vine greu să nu luăm în considerare autoritatea exercitată de Biserică. Așa după cum o atestă numeroase acte, domnii și marii boieri cunoșteau învățăturile Sfintei Scripturi, semnificația spirituală a postului și că adevărata și aspră pedeapsa pentru nerespectarea rânduielii, nu va fi pe pământ, ci o va primi sufletul în Ceruri. Tocmai din motivul acesta credem că păzeau postul cu tărie, după cum pomeneste Paul de Alep, urmând modelul exemplar al lui Iisus Hristos pentru că sperau în reînviere, la rândul lor, ei reprezentând o bună pildă pentru cei din categoriile inferioare ale societății. Pentru ei, postul trebuie să fi fost, în fapt, acea perioadă de purificare trupească și spirituală, care are menirea de a-l pregăti pe credincios să treacă din timpul profan al vieții de zi cu zi, în timpul sacru al marilor sărbători creștine și de a-i întări legătura cu divinitatea⁶². Iată ce-i urează, într-o scrisoare trimisă înainte de Paști, la 10 martie 1730, doamna Smaragda, soția lui Nicolae vodă Mavrocordat, aceluiași Patriarh

⁶¹ *Ibidem*, p. 961.

⁶² Ofelia Văduva, *op. cit.*, p. 102.

Hrisant Notara: „n-am lipsit prin această scrisoare a mea să mă închin cu cea mai mare evlavie Fericii Tale prea-înțelepte [...], rugându-mă de prea bunul Dumnezeu [...] să te învrednicească și pe tine a ajunge sorocul acestui post de patruzeci de zile bucuros și cu evlavie, și apoi să serbezi bucuros și cu toată slava și aducătoarea de lumină Înviere din morți a Lui”⁶³.

Înclinăm să credem aceasta și datorită faptului că am identificat două texte care cuprind indicații despre cum se postește și prezintă ce însemnătate are postul, de care se poate să se fi folosit cei câțiva foarte puțini știutori de carte, învățându-i apoi și pe alții. Este vorba despre cel mai vechi manuscris juridic românesc, cunoscut până astăzi, denumit *Pravila ritorului Lucaci* și scris în 1581 la mănăstirea Putna⁶⁴ și despre *Cazania* lui Varlaam din 1643⁶⁵. Stă însemnat în *Pravila ritorului Lucaci*: „Să fie la știre și de aceasta a tot creștinului că să află și acestea învățături dintru dumnezăieștile Scripturi: a nu se posti numai de bucate [...], ce mai cu deadins fiecare să se nevoiască a feri postul cel den lontru”⁶⁶. Adică, nu ar fi de ajuns să se postească numai „cu pântecele”, dimpotrivă cei drept credincioși ar trebui să ia bine seama și de „toate greșealele”, făcute „cu limba” și cu „ochii”, fiindcă „așa postind, cum grăiaște marele Vasilie, post iubit, depărtându-ne de toate răotățile cealea ce să facu cu simțirea noastră, noi vrem veni cătră sfânta dzua Învierii oameni noi, curați, destoinici sfinteei cumenecături, slujbei lui Hristos”⁶⁷. De asemenea, Mitropolitul Varlaam, în predica din *Dumeneca lăsatului brândzei*, plecând de la cuvintele *Despre milostenie, rugăciune și post* ale *Evangheliei după Matei*⁶⁸, îi învăța pe credincioși că „pentru-acea în toată vremea iaste bun și de trebă postul, cum dzice velichi Vasilie, iară mai

⁶³ *Documente Hurmuzaki*, XIV₂, doc. MII, p. 1043.

⁶⁴ *Pravila ritorului Lucaci*, text stabilit, studiu introductiv și indice de I. Rizescu, București, 1971 (în continuare: *Pravila ritorului Lucaci*).

⁶⁵ Varlaam, *Cazania 1643*, ediție îngrijită de J. Byck, București, 1943 (în continuare: Varlaam, *Cazania 1643*).

⁶⁶ *Pravila ritorului Lucaci*, p. 171.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 172.

⁶⁸ Varlaam, *Cazania 1643*, p. 26. În lucrare se precizează că în „dumeneca lăsatului brândzei” predica are ca subiect „Evanghelia din Matei în șeptesprâdeze capete”; vezi *Biblia sau Sfânta Scriptură*, tipărită după îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, București, 1997. Subiectul predicii cuprinde versetele 14 - 21 din cap. 6 al *Evangheliei după Matei*, intitulat *Despre milostenie, rugăciune și post. Să nu ne străduim numai după cele pământești*.

vărtos într-aceste dzile a postului celui mare pentru să ne gătam și sa ne curățim cătră svânta cumenecătură și cătră dzua Învierii a Domnului nostru lui Isus Hristos [...] că de vom răbda cu nus, adecă cu Hristos, cu nus ne vom și proslăvi”⁶⁹. În această vreme „câte păcate am făcut, acmu să le spălăm. Cât am mâniaat pre Dumnedzău, acmu să-l înblândzim cu foame și cu setea, și cu alte fapte bune cu toate, că postul nu iaste numai de bucate, ce și de clevete, și de fâfării, și de zavistii, și de alte pohte rele de toate”⁷⁰.

Dacă apelăm din nou și la datele culese de folcloriști, constatăm cu ușurință că la începutul secolului al XX-lea, în lumea satului românesc, încă mai persista credința că: „posturile înseamnă mare lucru, înaintea lui Dumnezeu, cine postește, mare dar își câștigă și sunt de mare ajutor”, că „postul lungește zilele omului” și, mai ales, „cu postul, cu rugăciunile și cu faptele cele bune se capătă împărăția cerului”⁷¹. În concluzie, oamenii erau îndemnați să practice postul – renunțarea voită la anumite alimente – el având menirea de a-i curăța trupește și sufletește, ca astfel să le facă mai ușoară comunicarea cu divinitatea, acesta fiind, în același timp, modul prin care ei își pregăteau sufletul cum se cuvine pentru Judecata de Apoi. Pe de altă parte, din învățăturile propovăduite de oamenii Bisericii și ținând cont de modelele oferite de elitele laice și eclesiastice, deopotrivă, am putea deduce ca prin această practică se încerca menținerea unui anumit standard al ordinii morale în cadrul societății.

Este evident, prin urmare, că, indiferent la ce palier al societății s-ar face referire, moldovenii și muntenii, în conformitate cu prescripțiile creștine, în secolele amintite practicau postul alimentar ca o formă de purificare a trupului, în primul rând, care să o desăvârșească pe cea spirituală, își pomeneau morții, aducând ofrande alimentare divinității și acordau o însemnătate specială anumitor alimente, cu un unic scop: grija față de suflet. Toate acestea evidențiază existența unui întreg sistem de valori și reprezentări în mentalul colectiv al epocii, inclusiv în legătură cu hrana, ceea ce dovedește tocmai că atitudinea manifestată față de aceasta de către membrii diverselor categorii sociale din Moldova și Țara Românească era, în fapt, un comportament modelat cultural.

⁶⁹ Varlaam, *Cazania 1643*, p. 28.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 29.

⁷¹ Elena Niculiță-Voronca, *op .cit.*, p. 209.

Résumé

LA DIMENSION CULTURELLE – RELIGIEUSE DE
L'ALIMENTATION EN MOLDAVIE ET EN VALACHIE
(XVIE – XVIIIE SIÈCLES)

Au long de l'histoire, l'alimentation spécifique de diverses communautés humaines, avec tout ce qu'elle implique, a subi l'influence de nombreux facteurs d'ordre naturel, économique, mais aussi de certains qui tiennent plutôt du côté spirituel de la vie, dont le plus important est le facteur religieux. C'est ce qu'on se propose de mettre en évidence dans les lignes suivantes. On considère important de mentionner que c'est juste la possibilité d'identifier les sources nécessaires d'une telle recherche qui nous a dicté le choix de la période entre le XVIe et le XVIIIe siècles.

Pendant les siècles mentionnés ci-dessus, quelle que soit la couche sociale à laquelle on fait référence, les habitants de la Moldavie et de la Valachie, suivant les consignes chrétiennes, pratiquaient le jeûne comme une forme de purification du corps premièrement, qui parachevât celle de l'âme, ils commémoraient leurs morts apportant à la divinité des offrandes alimentaires et accordaient une importance extraordinaire à quelques certains aliments dans le seul but du salut de l'âme. Tout cela met en évidence l'existence de tout un système de valeurs et de représentations dans l'imaginaire collectif de l'époque, y compris à l'égard de la nourriture, ce qui prouve justement le fait que l'attitude des membres de diverses catégories sociales de la Moldavie et de la Valachie manifestée envers l'alimentation était, en fait, un comportement façonné de manière culturelle.